

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Державний фінансовий контроль»
вибіркових компонент
освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

262 Правоохоронна діяльність (правоохоронна діяльність)

за темою – «Фінансовий контроль у сфері надання фінансових послуг»

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін Протокол від
29.08.2023 № 2

Розробник:

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат
економічних наук Парфентій Л.А.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування Навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного університету, кандидат економічних наук, доцент Кравченко О.В.
2. Завідувач кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету №2 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент Ткаченко С.О.

План лекції

1. Банківський контроль та нагляд. Національний банк України як орган фінансового контролю.
2. Контрольні повноваження Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.
3. Правовий статус Державної служби фінансового моніторингу.

Рекомендована література:

Нормативна

1. Положення про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 23 листопада 2011 року № 1063/2011 / Президент України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011>. – Законодавство України.
2. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III / Верховна Рада України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. – Законодавство України.
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.
4. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV / Верховна Рада України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>. – Законодавство України.
5. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 26 січня 1993 року № 2939-XII / Верховна Рада України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>. – Законодавство України.
6. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III / Верховна Рада України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>. – Законодавство України.
7. Положення про Державну службу фінансового моніторингу України [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 року № 537 / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF>. – Законодавство України.

Основна

7. Басанцов І. В. Державний фінансовий контроль: регіональні аспекти. – К. : Видавництво «Корпорація», 2006.
8. Бутинець Ф.Ф., Бардаш С.В., Малюга Н.М., Петренко Н.І. Контроль і ревизія. 2-ге вид. Підручник для студентів ВУЗів. – Житомир: ЖІТІ, 2009. – 512 с.
9. Вітвицька Н.С., Кузьмінська О.Е. Контроль і ревизія: Навч.-метод. Посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2010. – 166 с.
10. Германчук П. К. Державний фінансовий контроль: ревизія та аудит / П. К. Германчук, І. Б. Стефанюк, Н. І. Рубан та ін. – К. : НВП «АВТ», 2004. – 424 с.

11. Гуцаленко Л. В. Державний фінансовий контроль : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл] / Л. В. Гуцаленко, В. А. Дерій, М. М. Коцупатрий. – К. : ЦУЛ, 2009. – 424 с.
12. Державний фінансовий контроль : Підручник / С. О. Булгакова, В. Г. Барановська, Л. В. Єрмощенко та ін.; за ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 303 с. (Інтегр. навч.-атестац. комплекс).
13. Дікань Л. В. Контроль і ревізія. Навчальний посібник. / Л. В. Дікань, Н. Ф. Чечетова, Н. В. Синюгіна. – Х. : ВД «ИНЖЕК», 2009. – 256 с.
14. Дікань Л. В. Фінансовий контроль: теорія та методологія : монографія / Л. В. Дікань, Ю. О. Голуб, Н. В. Синюгіна; Харк. нац. екон. ун-т. - Х., 2009. - 92 с.
15. Дрозд І. К. Державний фінансовий контроль : навч. посіб. / І. К. Дрозд, В. О. Шевчук. – К. : Імекс-ЛТД, 2007. – 304 с.
16. Дудко В. П. Державний фінансовий контроль : підручник / В. П. Дудко. – 2-ге вид., перер. та доп. – Чернівці : Прут, 2008. – 624 с.
17. Іванова І. Державний фінансовий контроль. Парадигми розвитку: монографія. / І. Іванова. – К. : Академвидав, 2010. – 168 с.
18. Чумакова І.Ю. Державний фінансовий контроль : Підручник / Чумакова І.Ю., Шульга Н.В.; За заг. ред. О.А. Петрик. – К.: КНЕУ, 2013. – 412, [4] с.
19. Хмельков А. В. Державний фінансовий контроль : навчальний посібник / А.В. Хмельков. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 548 с.
20. Хом'як Р.Л., Станасюк Н.С. Контроль і ревізія: Навч. посібник. — Вид-во «Магнолія 2006». — Львів, 2011. — 314 с.

Додаткова

21. Аудит в Україні. Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту. / За ред. проф. Немченко В. В., Редько О. Ю., Підручник. – К. : ЦУЛ, 2012. – 536 с.
22. Внутрішній контроль та аудит у секторі державного управління України та європейський досвід / П. П. Андрєєв, О. О. Чечуліна, Ян ван Тайнен, М. Г. Тимохін та ін. – К. : Кафедра, 2011. – 120 с.
23. Державний фінансовий аудит: методологія і організація: монографія / [Є. В. Мних, М. О. Никонович, Н. С. Барабаш та ін.]; за ред. Є. В. Мниха. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 319 с.
24. Дікань Л. В. Державний аудит: навчальний посібник / Л. В. Дікань, Ю. О. Голуб, Н. В. Синюгіна. - К.: Знання, 2011. - 503 с.
25. Дікань Л.В. Система фінансового контролю в Україні: сучасний стан організації та перспективи розвитку : монографія / Л. В. Дікань, Ю. О. Голуб, Н. В. Синюгіна, Н. М. Шульга, Т. В. Мултанівська, Т. С. Воїнова; Харк. нац. екон. ун-т. - Х., 2010. - 96 с.
26. Дікань Л. В. Фінансово-господарський контроль: навч. посіб. / Л. В. Дікань. – К. : Знання, 2010. – 395 с.
27. Живко З.Б. Контрольно-ревізійна діяльність: навч. посібник / З.Б. Живко, І.О. Ревак, М.О. Живко. - К.: Алерта, 2012. - 496 с.
28. Найденко О. Є. Податковий контроль : навчальний посібник / Найденко О. Є. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 224 с.

Текст лекції

1. Банківський контроль та нагляд. Національний банк України як орган фінансового контролю

Головна мета банківського регулювання і нагляду - безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Національний банк здійснює постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами, афілійованими та спорідненими особами банків на території України та за кордоном, банківськими групами, представництвами та філіями іноземних банків в Україні, а також іншими юридичними та фізичними особами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку і економічних нормативів. Національний банк не здійснює перевірок і ревізій фінансово-господарської діяльності осіб, зазначених у цій статті

Метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках.

Наглядова діяльність Національного банку України охоплює всі банки, їх відокремлені підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків, банківські групи, учасників банківських груп на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання вимог цього Закону щодо здійснення банківської діяльності.

Національний банк України для цілей банківського нагляду має право отримувати від державних органів та інших осіб інформацію, у тому числі конфіденційну, щодо фінансового/майнового стану засновників банку та осіб, що набувають або збільшують істотну участь у банку, їх ділової репутації, джерел походження коштів, що використовуватимуться для формування статутного капіталу банку.

Державні органи та інші особи зобов'язані протягом 20 днів з дня отримання запиту Національного банку України надати йому відповідну інформацію.

При здійсненні банківського нагляду Національний банк України має право вимагати від банків та їх керівників, банківських груп, учасників банківських груп усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності. У разі якщо Національний банк України при здійсненні банківського нагляду дійшов висновку, що система управління ризиками банку є неефективною та/або неадекватною, банк зобов'язаний на вимогу Національного банку України невідкладно розробити та подати на погодження Національному банку України відповідний план заходів, спрямованих на усунення недоліків.

Національний банк України має право запровадити особливий режим контролю за діяльністю банку та призначити куратора банку. Особливий режим контролю є додатковим інструментом банківського нагляду, що використовується, як правило, одночасно із заходами впливу. Під час здійснення особливого режиму контролю за діяльністю банку Національний банк України має право заборонити банку використовувати для розрахунків прямі кореспондентські рахунки та/або

вимагати від банку проведення розрахунків виключно через консолідований кореспондентський рахунок.

При здійсненні банківського нагляду Національний банк України може користуватися послугами інших установ за окремими угодами.

У разі відкликання у банку банківської ліцензії Національний банк України повідомляє про це відповідні органи банківського нагляду інших держав, в яких банк мав філії або кореспондентські та інші рахунки.

Національний банк України здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду.

Національний банк України у межах безвиїзного нагляду має право письмово вимагати від банку копії документів, а також письмові пояснення з питань його діяльності.

Банк зобов'язаний надавати на письмову вимогу Національного банку України відповідну інформацію та копії документів.

Національний банк України у разі розгляду питань щодо застосування заходів впливу до конкретного банку має право запрошувати для надання пояснень голову правління (ради директорів) або голову спостережної ради цього банку.

При здійсненні нагляду за установами, що ведуть банківську діяльність в інших державах, Національний банк України співпрацює з відповідними органами цих держав. Повідомлення, надіслане відповідними органами інших держав, може використовуватися тільки в таких цілях:

- для перевірки ліцензії установи на право ведення діяльності;
- для перевірки права на здійснення банківської діяльності.

Національний банк України під час здійснення нагляду співпрацює з іншими державними органами, які здійснюють регулювання ринків фінансових послуг в Україні, та з відповідними органами нагляду за фінансовими установами іноземних держав. Співпраця відбувається на підставі укладених договорів, меморандумів чи в інших формах.

Національний банк України. Головну функцію центрального банку держави – забезпечення стабільності національної грошової одиниці – закріплено в ст. 99 Конституції України. Національний банк України, що діє на підставі Закону України «Про Національний банк України».

Центральний банк держави забезпечує фінансовий контроль та банківський нагляд у сфері грошово-кредитного обігу. Відповідно до положень Конституції України до повноважень НБУ входить розробка Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням. НБУ здійснює нагляд за діяльністю комерційних банків-суб'єктів підприємницької діяльності, їх відділень, філій, представництв по всій території України. Нагляд НБУ спрямований на забезпечення стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників через зменшення ризиків у діяльності комерційних банків. Фінансовий контроль НБУ здійснює задля скорочення зовнішніх та внутрішніх банківських ризиків: ліквідності, кредитні, валютні, облікового відсотка тощо.

В рамках здійснення фінансового контролю НБУ визначає вимоги для отримання ліцензії на проведення банківських операцій з метою впевнитися у його майбутній надійності банку і допустити на фінансово-кредитний ринок країни лише

ті банки, умови діяльності яких відповідають установленим НБУ обов'язковим вимогам.

НБУ здійснює інспектування, комплексні і тематичні перевірки поточної діяльності банків та їх установ (ревізії на місцях), а також розробки і вживання заходів щодо їх організаційного закріплення. Під час інспектування перевіряють:

- а) законність здійснюваних операцій;
- б) стан бухгалтерського обліку;
- в) діяльність служби внутрішнього банківського аудиту;
- г) достовірність звітів;
- д) відповідність законодавству локальних актів банківської установи тощо.

У разі виявлення порушень банківського законодавства НБУ наділено компетенцією вживати передбачених законодавством заходів впливу.

2. Контрольні повноваження Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку

Указом Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11.2011 № 1063/2011 визначено, що Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України. НКЦПФР здійснює державне регулювання ринку цінних паперів.

До основних завдань НКЦПФР у сфері фінансового контролю входять:

- 1) здійснення державного контролю за емісією і обігом цінних паперів та похідних (деривативів) на території України;
- 2) здійснення заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів та законодавства про акціонерні товариства;
- 3) здійснення державного регулювання та контролю у сфері спільного інвестування;
- 4) здійснення у межах компетенції державного контролю у сфері накопичувального пенсійного забезпечення;
- 5) здійснення у межах компетенції державного нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;
- 6) здійснення у межах повноважень, визначених законодавством, нагляду на консолідованій та субконсолідованій основі за небанківськими фінансовими групами та їх підгрупами.

НКЦПФР відповідно до покладених на неї завдань:

- 1) розробляє програми розвитку фондового ринку, які затверджуються Президентом України;
- 2) бере участь у розробленні та вносить у встановленому порядку на розгляд проекти актів законодавства, що регулюють питання розвитку фондового ринку та корпоративного управління;
- 3) укладає в установленому законодавством порядку міжнародні договори та інші угоди з відповідними органами інших держав з питань співробітництва у сфері регулювання ринку цінних паперів;
- 4) здійснює міжнародне співробітництво з відповідними органами і неурядовими організаціями іноземних держав та міжнародними організаціями

у частині обміну досвідом та інформацією, пов'язаними з регулюванням фондового ринку та корпоративного управління;

5) бере участь у формуванні Програми діяльності Кабінету Міністрів України та забезпечує відповідно до своєї компетенції її реалізацію;

6) бере участь у розробленні проєкту закону про Державний бюджет України;

7) організовує проведення наукових досліджень з питань функціонування фондового ринку в Україні;

8) інформує громадськість про свою діяльність та стан розвитку ринку цінних паперів;

9) встановлює відповідно до закону особливості порядку реорганізації і ліквідації професійних учасників ринку цінних паперів (за винятком банків);

10) встановлює критерії професійної діяльності на ринку цінних паперів.

3. Правовий статус Державної служби фінансового моніторингу

У сучасному світі тема протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, досі залишається актуальною. Правопорушники досить часто намагаються використати фінансові системи зарубіжних країн для відмивання (легалізації) «брудних» коштів. Зважаючи на це, важливим інструментом запобігання легалізації доходів, отриманим злочинним шляхом, є постійний моніторинг операцій та руху коштів, зокрема на рахунках клієнтів банку. Основною складовою частиною системи протидії легалізації коштів, отриманих незаконним способом, є система фінансового моніторингу.

Фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу. Фінансовий моніторинг поділяється на обов'язковий і внутрішній.

Обов'язковий фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, ідентифікації, верифікації клієнтів (представників клієнтів), ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників.

Внутрішній фінансовий моніторинг – сукупність заходів з виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, із застосуванням підходу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; ідентифікації, верифікації клієнтів (представників клієнтів), ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників.

Спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань фінансового моніторингу є Державна служба фінансового моніторингу України.

Державна служба фінансового моніторингу (Держфінмоніторингу) України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України.

Основними завданнями Держфінмоніторингу України є:

1) реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а також внесення пропозицій щодо її формування;

2) збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму;

3) створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Держфінмоніторингу України, відповідно до покладених завдань, зокрема здійснює наступні заходи:

- співпрацює з органами виконавчої влади, іншими державними органами, діяльність яких пов'язана із запобіганням та протидією легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

- у разі наявності достатніх підстав вважати, що фінансова операція або сукупність пов'язаних між собою фінансових операцій можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, подає правоохоронним органам, уповноваженим приймати рішення згідно з кримінально-процесуальним законодавством, а також розвідувальним органам для провадження оперативно-розшукової діяльності відповідні узагальнені та додаткові матеріали і одержує від них інформацію про хід їх розгляду;

- у разі наявності достатніх підстав підозрювати, що фінансова операція або клієнт пов'язані із вчиненням діяння, визначеного Кримінальним кодексом України, що не стосується легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, подає інформацію відповідному правоохоронному або розвідувальному органу у вигляді узагальнених матеріалів;

- здійснює нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму за діяльністю відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу, зокрема, шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі виїзних;

- оформлює матеріали про адміністративні правопорушення, вчинені працівниками суб'єктів первинного фінансового моніторингу, відповідальними за проведення внутрішнього фінансового моніторингу тощо.

Наразі відбувається вдосконалення фінансового моніторингу в Україні, яке має вираження у тому, що 28 квітня 2020 року набрав чинності новий Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», який вносить наступні зміни:

- перехід до застосування суб'єктами первинного фінансового моніторингу ризик-орієнтованого підходу та, відповідно, до кейсового звітування про підозрілі операції своїх клієнтів;

- можливість використання результатів належної перевірки, здійсненої іншим суб'єктом первинного фінансового моніторингу;

- збільшення суми фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу (з 150 тис. грн. до 400 тис. грн.) з одночасним зменшенням кількості ознак таких фінансових операцій (з 17 до 4);

- створення прозорого інструменту притягнення до відповідальності за порушення;

- удосконалену процедуру розкриття кінцевих бенефіціарних власників.

Щодо перспектив розвитку фінансового моніторингу, то Державною службою фінансового моніторингу України у 2019 році було визначено стратегічні напрями роботи на 2020 рік, до яких належать наступні:

1. Проведення аналізу фінансових операцій, співпраця, взаємодія та інформаційний обмін з правоохоронними та іншими державними органами;

2. Дослідження методів та фінансових схем відмивання коштів, фінансування тероризму та надання до правоохоронних та розвідувальних органів узагальнених матеріалів;

3. Удосконалення міжвідомчої взаємодії між органами державної влади – учасниками національної системи фінансового моніторингу та надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу;

4. Забезпечення функціонування та розвитку інформаційної системи фінансового менеджменту;

5. Участь в міжнародному співробітництві.

Таким чином, фінансовий моніторинг дозволяє контролювати грошові потоки фізичних і юридичних осіб. Він здійснюється з метою протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.